

Een vorm van terugvinden

Anna van Suchtelen – opening Soft Voices, Museum Boerhaave Leiden, 16/10/09

In de collectie van dit museum bevindt zich een bijzonder voorwerp. Het is een vergeten voorwerp, het museum wist zelf ook niet meer dat het zich in het depot bevond. Een artikel van Peter Delpout in *NRC Handelsblad* bracht het tot leven. Ik heb het over de Claude-spiegel.

Deze spiegel is genoemd naar de schilder Claude Lorrain. Tweehonderd jaar geleden gingen mensen op pad om landschappen te bekijken met een zwart bol spiegeltje, dat ze als een poederdoosje op zak hadden. Dit was een rage onder wandelaars. Het idee was dat je met je rug naar het landschap ging staan dat je wilde zien, vervolgens hield je het doosje boven je schouder en ving je het beeld in de spiegel. Dit spelletje sloot aan bij de traditie van het Pittoreske, dat rond 1800 zijn hoogtijdagen beleefde. Inmiddels is dit spelletje - en het voorwerp - geheel vergeten.

Het zwarte spiegeltje ziet er nogal onooglijk uit, maar blijkt als het eenmaal tot leven is gebracht een wonderapparaatje, waarmee je een stukje landschap kunt vangen. Het is de voorloper van een foto: er is alleen geen negatief, en je kunt niets opslaan. Het beeld verdwijnt zodra je doorwandelt. Het opvallende is dat wat je tijdelijk wilt vastleggen, zich in plaats van voor je (zoals bij een fotocamera) achter je bevindt. Je bekijkt iets, keert je rug ernaartoe en dan haal je wat je zag in spiegelbeeld terug. 'Een vorm van terugvinden', zo noemt Delpout het bekijken van landschappen op deze manier.

Bij het krantenartikel stond een foto van zo'n spiegel, en die kwam uit Museum Boerhaave: het enige museum in Nederland waar zo'n spiegel schijnt te zijn. De journalist had in de museumtuin het spiegeltje mogen uittesten: een bijzondere belevenis want bij de Britse musea die een Claude-spiegel hadden was dat streng verboden. Mijn interesse was gewekt. Mijn werk *Soft Voices* zou binnenkort in Boerhaave aankomen. Ik besloot te vragen of ik de spiegel uit het depot mocht gebruiken, als een metafoor voor de betekenis van mijn tentoonstelling.

Het vastleggen van dat wat achter je ligt. Een vorm van terugvinden. Hierin kon ik mij herkennen. Ik werk als een onderzoeker. Ik ga op zoek naar de geschiedenis van een plek en daarbij stel ik de volgende vragen: wat heeft zich hier afgespeeld? en wat gebeurt er nu? Hoe dieper ik me ingraaf in mijn onderwerpen, des te transparanter wordt mijn materiaalkeuze. Ik heb een weg afgelegd van geschreven naar gesproken tekst, van schilderen naar film. In mijn laatste werk gebruik ik beweging, geluid en glas als nieuwe gereedschappen voor een onderzoek naar geheugen en tijd.

Dat laatste werk, *Soft Voices*, is nu hier te zien en te horen. Het begon allemaal met een huis, De Paddestoel geheten. De eerste bewoner van dit huis was Ambrosius Hubrecht, embryoloog en groot pleitbezorger van Darwins evolutietheorie in Nederland. Over dit huis deden de wildste verhalen, roddels en geruchten de ronde. Een van de verhalen ging over een collectie glasmodellen die Hubrecht kocht toen hij hoogleraar dierkunde in Utrecht werd, in 1882. Deze studiemodellen van ongewervelde dieren, met name kwallen, waren gemaakt door twee

beroemde glasblazers: vader en zoon Blaschka uit Bohemen. Zij waren bestemd voor de universiteit, maar werden na de dood van Hubrechts weduwe teruggevonden op zolder van De Paddestoel, in een kamer die Het Glasmodel werd genoemd.

Deze glasmodellen werden mijn startpunt. Ik ging naar ze op zoek en vond ze in Utrecht. Ik verdiepte mij in de evolutieleer, dook in archieven, ontmoette oud-bewoners en verzamelde verhalen. Uit mijn onderzoeksmateriaal distilleerde ik een van de kleinste glazen dieren van de Blaschka's: het slakje.

In de evolutieleer speelt het slakkenhuis een bijzondere rol. Het slakkenhuis ontwikkelt zich in het embryo uit de kieuwboog, en deze kieuwboog is een directe verwijzing naar onze zwemmende voorouders. Het slakkenhuis zorgt voor geluidsoverdracht naar de hersenen: voor de vertaling van klank naar luisteren. Met het slakkenhuis, de gehoorgang en de (oor)schelp als uitgangspunt ontwierp ik een nieuw glasmodel: een luisterglas.

Soft Voices ging op reis. De start was in Doorn bij de bron: De Paddestoel. Ik stelde me daar de vraag: heeft een huis een geheugen? Zit de blauwdruk van een huis – zijn DNA – als een geheugen opgeslagen in de muren? Het luisterglas werd een verhalenvanger, verwant aan de dromenvanger uit de Grote Vriendelijke Reus van Roald Dahl. De tweede stop was in het Universiteitsmuseum in Utrecht, waar de glazen werden samengebracht met de Blaschka-glasmodellen. Nu is de tentoonstelling aangekomen op de derde en laatste stop: hier in Leiden, de plek waar Hubrecht afstudeerde en zijn eerste baan had. Vanuit Leiden correspondeerde hij met Darwin, en reisde hij naar Down House om hem te bezoeken. Een fragment uit zijn dagboek, waarin hij beschrijft hoe hij op het treinstation vol spanning wacht op Darwins koetsier, is op de tentoonstelling te horen.

In Museum Boerhaave kreeg ik de gelegenheid voorwerpen uit de museumcollectie te kiezen om bij *Soft Voices* te voegen. Ik koos voorwerpen die iets vertellen over klank, tijd en geheugen. De tentoonstelling is geplaatst in de Kabinetten, tussen de 18de en 19de eeuwse verzamelingen en curiositeiten: een Wunderkammer-omgeving die naadloos aansluit bij de glazen, geluiden en filmbeelden in het schemerdonker. Sommige naturalien in deze kabinetten passen al vanzelf bij *Soft Voices*, zoals de schelpentonnetjes of het oorpreparaat van Albinus. Hier heb ik een vitrine aan toegevoegd met voorwerpen uit het depot. Voorwerpen die gehoor en geluid tonen en meten: een oormodel bij een 18de eeuwse schelpencollectie, Helmholtz-klankbollen, stemvorken en een gravure van een resonantieklok. En voorwerpen die de tijd op allerlei manieren meten: een Huygens-uurwerk, een zonnewijzer, een nachtklok, een atmosferische klok en een secondetikker. En natuurlijk de Claude-spiegel.

Waarom nu die spiegel? Omdat het een spelletje is met de tijd. Inmiddels heb ik hem ook mogen uittesten in de museumtuin. Het gevangen beeld had een opmerkelijke diepte en kleurintensiteit. Ik zie een overeenkomst tussen de spiegel en het glas. Zoals de Claude-spiegel het beeld vangt, vangt het luisterglas het geluid. De spiegel maakt zichtbaar wat achter de rug is, zoals de luisterglazen vergane klanken opnieuw ten gehore brengen. Zet het glas tegen de muur, en hoor de verhalen in de muren. Zet het als een schelp aan je oor, en hoor jezelf.

Geluid speelt in ons geheugen een cruciale rol. Muziek is de geluidsvorm die - net als geur - verantwoordelijk is voor vroege herinneringen. De titel *Soft Voices* komt uit een lied. *Music, when soft voices die, vibrates in the memory*. Dit zijn de eerste regels van een gedicht van Shelley, dat op muziek is gezet. Dit lied verwijst naar zanger en componist Henschel in Schotland, wiens huis als blauwdruk diende voor De Paddestoel. Het lied is te horen in de kabinetten, bij de glazen, ter hoogte van de vlinderkast.

Vibrates in the memory. Het horen van een klank, een stem, een lied voert je gedachten binnen een fractie van een seconde terug, waarbij moeiteloos een tijdspanne van jaren worden overbrugd. Er treedt een simultaanwerking op tussen de klanken in je hoofd (vroeger) en om je heen (nu). Dit is wat Nabokov in zijn biografie *Speak, Memory* kosmische synchronisatie noemt: een term die het proces helder uitdrukt. Nabokov citeren op deze plek kan vast geen kwaad: als beroemd vlingervanger had hij de vlinderverzameling en de vlinderkast in de kabinetten ongetwijfeld zeer gewaardeerd. Volgens hem '[ziet] de wetenschapper alles dat gebeurt op één punt in de ruimte, terwijl de dichter alles voelt dat gebeurt op één punt in de tijd'.

Dit is een toepasselijk citaat voor het Key of Life festival. Dit festival staat in het teken van onderzoek, ontdekkingen, fascinatie en verwondering, zoals de promotietekst zegt. Hiermee slaat het een brug tussen kunst en wetenschap: want voor wetenschappers én voor dichters of kunstenaars draait het allemaal hierom: onderzoek, ontdekking, fascinatie, en in de eerste – en laatste – plaats verwondering.

Ik eindig mijn verhaal bij die dichter en zijn kosmische synchronisatie. De tijd is weggevallen. En een spiegel en een glas zijn handvaten voor het terugvinden.